

В заключенні отметим, що гра – удивительна, різноманітна і багата сфера діяльності дітей. Разом з грою в життя дітей приходять мистецтво, прекрасне. Гра пов'язана з піснями, танцями, пляшкою, казкою, загадкою, скороговорками, речитативами, жеребівками і іншими видами народного мистецтва як засобами народної педагогіки. Гра – уроки життя, вони навчають дитину спілкуванню з іншими людьми.

Оскільки обширна і різноманітна за тематикою ігрова діяльність в багатьох відображає конкретні форми об'єктивної дійсності, то, відповідно, в ній на протязі історичного розвитку проявляються такі найважливіші фактори перетворень, як конкретні для даного народу життєвий уклад, світогляд, ступінь культурного розвитку, міжнародні культурні зв'язки і багато інше.

В умовах сучасної цивілізації в зв'язі з різким зниженням рухової активності людини зростає роль систематичних занять руховими іграми. Гнучке застосування відомих принципів класифікації надає педагогам широчайші можливості для раціонального використання скарбниці народного ігрового фольклору переважного для розвитку фізичних якостей. Різноманітність рухових дій в народних рухових іграх сприяє оптимальному фізичному розвитку.

Вивчення і переробка народних рухових ігор в відповідності з вимогами сучасної етнопедagogічної думки, правильний вибір і керівництво іграми набувають вирішальне значення в досягненні поставленої мети.

### Источники и литература

1. Батурина И. И., Кузина Т. Ф. Народная педагогика в воспитании дошкольников. – М., 1995. – С. 47 – 48, 66 – 67.
2. Былеева Л. В., Григорьев В. М. Игры народов СССР. – М.: Физкультура и спорт, 1985. – 296 с.
3. Волков Г. Н. Этнопедагогика. – М.: Академия, 1999.
4. Запорожец А. В. Игра и её роль в развитии ребёнка дошкольного возраста. М., 1978. - С. 7.
5. Конторович М. М., Михайлова Л. И. Подвижные игры в детском саду. М., 1961.
6. Педагогические и психологические проблемы руководства игрой дошкольника / Под ред. А. В. Запорожца. - М., 1979. - С. 17.
7. Филоненко В. Детские игры крымских татар // ИТУАК. - № 56. – 1919. – С. 242 – 266.

### Доценко К.М.

## ОСНОВНІ НАПРЯМКИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ У СУЧАСНІЙ ПСИХОЛОГІЧНІЙ НАУЦІ

У психологічній науці одні з центральних місць займають проблеми особистості, проте якщо донедавна основною задачею наукових розвідок було з'ясування умов та особливостей формування її окремих рис, то в працях останніх років спостерігається зміщення інтересу до феномену „Я”, формування та функціонування ядра особистості – її ідентичності (К.А.Альбуханова-Славська, М.Ш.Магомед-Емінов, П.В.Лушин, Шульга Н.А., Міненко О.О., Клочек Л.В, Солдатова Е.Л., Шнейдер Л.Б. та ін.). Варто відмітити, що хоча поняття „ідентичність” для вітчизняної психології достатньо нове, психологами різних наукових шкіл та напрямків певною мірою описано та проаналізовано різні її види. Варто відзначити, що велика увага приділялася в дослідженнях різного роду етнічній, національній, гендерній ідентичності і значно менше професійній. Тому метою даної статті є аналіз основних напрямків дослідження проблеми професійної ідентичності на даному етапі розвитку вітчизняної психологічної науки.

Професійна ідентичність визначається як прийняття провідних професійних ролей, цінностей та норм, наявність мотиваційних структур, котрі спонукають особистість до ефективної практичної діяльності [27, с. 68] та включає в себе співвіднесення себе з професією, створення еталонного зразка особистості професіонала, уявлення про себе як про професіонала, а також вироблення стратегії наближення до еталонної моделі та прагнення до неї [7, с.92]. Професійна ідентичність виявляється у прийнятті індивідом, по-перше, професійної діяльності в якості засобу, форми самореалізації, задоволення своїх потреб та інтересів, а, по-друге, себе як професіонала [32, с.110]. Ідентифікуючи себе з певною спільнотою, особистість набуває певної системи норм, шаблонів поведінки, які виступають для неї як критерії, еталони оцінок [44, с.94].

Для зручності аналізу розмежуємо окремі групи дослідження професійної ідентичності у вітчизняній психології. Заздалегідь варто сказати, що виділені нами напрямки дослідження професійної ідентичності є досить умовними і тому неправомірно протиставляти їх одне одному. Разом з тим суто в аналітичних цілях вважаємо цілком виправданим таке розмежування.

У роботах першого напрямку професійна ідентичність поряд із національною, етнічною, політичною, гендерною та ін. виступає одним із компонентів соціальної ідентичності. Здебільшого вони ґрунтуються на теорії самокатегоризації Тернера та Теджфела, а тому акцент робиться на тому, що кожна із соціальних ідентичностей формується як результат членства в групі і розвивається як протиставлення іншій, зовнішній групі [30, 13, 18, 2, 22 та ін. ]. Професійна ідентичність розглядається як результат професійної соціалізації.

Коростеліною К.В. висувається думка, що розвиток ідентичності призводить до ієрархічної упорядкованості наявних соціальних ідентичностей з точки зору їх індивідуальної переваги [18, с.11]. Важлива увага приділяється нею проблемі впливу соціальної ідентичності на виникнення і розв'язання конфліктів. Підкреслюється роль спільної ідентичності у процесі формування міжгрупової толерантності, зокрема шляхом

зменшення групової диференціації. Івановою Н.Л. [13] розглядається співвідношення професійних та етнічних стереотипів як основи для формування толерантності на рівні професійного співтовариства.

Лебедева Н.М. [22] в контексті вивчення змін соціальної ідентичності на пострадянському просторі відзначає зменшення значимості глобальних соціальних категорій (ідеологічних, громадянських) на користь менш загальних, більш конкретних та реальних (статева, професійна, етнічна). Вона доводить, що особистість в нестабільному суспільстві через соціальну ідентичність шукає не так самоповаги (на чому наголошував Теджфел), як смислу, тому може ідентифікуватися із групами, що негативно сприймаються суспільством (бомж, ізгой, біженець тощо).

Отже, в цих роботах професійна ідентичність розглядається як один із видів соціальної ідентичності, на рівні з іншими; специфічні особливості її формування та функціонування не виділяються.

У другій групі робіт професійна ідентичність розглядається в контексті психології професіонала, його професійної придатності, в ракурсі проблем спеціаліста, обумовлених професійною діяльністю. Даний конструкт пов'язується із необхідністю побудови більш точних моделей професійної придатності та профвідбору [7, 1, 24, 26, 9 та ін.], розглядається як комплексна характеристика відповідності суб'єкта діяльності [10].

Існує декілька підходів щодо визначення професійної придатності особистості. В основі диференційно-діагностичного підходу лежить уявлення про професійну придатність як оптимальну відповідність знань, вмінь, індивідуальних якостей вимогам професії. Проте особистісні якості людини можуть лише частково відповідати вимогам професії. Саме на цьому наголошують вчені, що розробляють концепцію компенсації індивідуально-особистісних якостей. Метою даної концепції є спроба вирішити протиріччя між особливостями суб'єкта та вимогами професійної діяльності. Вона знайшла широке відображення в різних теоретичних та практичних роботах.

Останнім часом спостерігається посилення уваги дослідників до особистісних аспектів професійного становлення [34; 41; 6; 24; 7 та ін.]. В.Ю.Філатов говорить про зміщення дослідницького інтересу від розробки та описання нормативних моделей особистості та діяльності спеціаліста до дослідження професійної свідомості та самосвідомості суб'єкта діяльності [41, с.63]. Це зумовлено тим, що формальні характеристики підготовки спеціаліста (наприклад рівень освіти) часто не виправдовують себе, не завжди за ними можна зробити висновок щодо професійної придатності людини до певної професійної діяльності. Любімова Г.М. відмічає, що, наприклад, такий формальний критерій як успішність відображає ступінь інформованості, старанності, стресостійкості студента, в деякій мірі і рівень його професійних навичок. Часто „трієчники” після закінчення вузу успішно реалізують себе як професіонали, а „відмінники” – ні. Авторка вважає це свідченням того, що успішність освіти залежить і від такого особистісного чинника, як сформованість професійної складової Я-концепції студента [24, с.58].

Абдуллаєва М.М., аналізуючи проблему неефективності формальних характеристик при професійному відборі, приходить до висновку, що важливим критерієм, який повинен враховуватися при вирішенні даної проблеми є сформованість професійної ідентичності, так як „становлення спеціаліста, що полягає в повноцінному оволодінні професією, крім засвоєння певних когнітивних схем, способів маніпулювання предметом своєї праці, прийняття професійних норм та цінностей, особливостей комунікації і стилю спілкування соціального оточення, закономірно супроводжується зміною уявлень про себе, свої здібності і слабкості, інтенсивним самовизначенням і пошуком власного місця у професійному світі” [1; 86].

Одним із ключових в наукових розвідках даної групи є поняття „професіонал”. Дане поняття змінювало своє змістове наповнення в ході суспільно-історичних змін. Так, в умовах планової економіки професіоналами вважали спеціалістів, які мали відповідну кваліфікацію. В сучасних умовах під поняттям професіонал розуміється соціально компетентна, психологічно зріла особистість, що відзначається високою професійною майстерністю, яка визначає її спосіб життя, особливий професійно орієнтований світогляд, ментальність і почуття приєднання до професійної спільноти [36, с.49], [8, с.84]. Отже, серед ознак професіонала наявна його професійна ідентичність.

Фонарьовим А.Р. показано зв'язок особистісного росту з ростом професіоналізму. Він вказує, що структура професійної діяльності та її зміст змінюються з особистісним ростом спеціаліста. Фахівець знаходить нові грані, сенс та форми в рамках професії, тобто перетворює її, поглиблює уявлення про неї. Перетворення професійної діяльності, її якісно новий рівень, в свою чергу, призводять до подальшого особистісного росту, що, в свою чергу, наповнює професійну діяльність новим смисловим навантаженням [42]. Чорний Е.В. чітко наголошує, що фундамент професіоналізму – істинна професійна ідентичність, яка є в певному сенсі результатом успішного процесу самоактуалізації. І, можливо навіть, що це паралельні і навіть частково співпадаючі процеси [43, с.38].

Варто зазначити, що наявність професійної ідентичності має неоднакове значення для різних професій. Так, на думку Єрмолаєвої Е.П., професії репродуктивного типу, концептуальною основою яких є загальний і ясний для усіх стандарт, а для виконання професійних функцій необхідний лише мінімальний набір однозначних відомостей, не потребують наявності у виконавця професійної ідентичності, оскільки оцінка їх придатності до діяльності полягає у простому співвіднесенні результатів з нормативами [9, с.58]. Значення професійної ідентичності в структурі особистості професіонала зростає із збільшенням продуктивного, творчого начала в професійній діяльності, ролі особистісних факторів у ефективності її виконання.

Власова Ю.В., Белобрикіна О.А. [7] підкреслюють важливість дослідження проблеми професійної ідентичності спеціалістів тих професій, специфіка яких полягає у відсутності однозначного результату, а відповідно і чітких, визначених критеріїв професійної відповідності, професійної успішності.

В контексті професійної придатності найчастіше вивчається професійна ідентичність представників соціономічних професій, зокрема психологів [25, 33, 7, 6, 24, 27, 43, 14, 5 та ін.]. І певною мірою такий перекик виправданий: особистість спеціаліста в даних професіях виступає на перший план, є інструментом роботи. Проте, існує думка, є професії, які теж мають певну соціальну зв'язаність і особистість професіонала відіграє в них не останню роль [9, 11, 36 та ін.]. Необхідно відмітити, що в цьому напрямі зустрічаються лише поодинокі дослідження, наприклад деякі аспекти ідентичності професіонала податкової поліції (в Росії) вивчав Славнов С.В. [39].

Професійна ідентичність спеціаліста розглядається і через полярне за знаком утворення – професійний маргіналізм. Сутнісна ознака маргіналізму виявляється в тому, що при зовнішній формальній приналежності до професії наявна внутрішня неприналежність до професійної етики та цінностей даної професії як в плані самосвідомості, так і в сфері реальної поведінки (тобто людина діє не в межах професійних функцій та етики, а під впливом інших мотивів та цілей) [9, с.53].

Серед ознак професійного маргіналізму Єрмолаєвою Е.П. виділяється:

- неадекватність ментальної бази професії, що проявляється у а) ригідності як прихильності професійним установкам, що вже віджили себе, б) заміні професійної ментальності буденною, політичною, елітарною, псевдопатріотичною тощо;
- „споживання професії” – ставлення до професії не як до „конструктивної мети”, а як до засобу задоволення особистих потреб;
- імітація професійної діяльності або професійної свідомості (останнє виявляється, напр. у „подвійній моралі”);
- „ефект краю” – властивість маргіналізму як „прикордонного стану” людини в професії: байдужість – фанатизм, вузькість – глобалізація, деідеологізація – зверхідеологізація і т.п. [9, с.56].

В ряді робіт наголошується, що професійний розвиток передбачає активне якісне перетворення особистості свого внутрішнього світу, що призводить до принципово нового способу життєдіяльності (Л.М.Мітіна, А.К.Маркова, Е.І.Рогов та ін..).

Виходячи з принципу єдності свідомості та діяльності, введеного Л.С.Рубінштейном (1946), можна стверджувати, що професійна діяльність накладає певний відбиток на особистість професіонала. Зокрема зазначається, що певний професійний профіль обумовлює домінантність розвитку специфічних професійно важливих якостей, здатностей та ціннісних орієнтацій особистості [36, с.79]. В ракурсі проблем спеціаліста, обумовлених професійною діяльністю в ряді робіт виділяється феномен професійної деформації [3, 12, 38, 4, 36, 7, 1, 31, 40 та ін.], який пов'язаний і з професійною ідентичністю як негативне її загострення. Під професійною деформацією розуміють негативні зміни у психіці людини, що виникають в процесі виконання професійної діяльності [36, с.52], в результаті гіпертрофії професійних особливостей особистості [7, с.92]. Проявами даного феномену виступають особлива переоцінка своїх професійних підходів і цінностей, особлива професійна солідарність, нечутливість до інших соціальних позицій, виключна захопленість особистості професійною діяльністю [36, с.52], втрата позитивного ставлення до предмету своєї діяльності [1, с.88], загострення професійних звичок, стилю мислення та спілкування, перенесення їх на взаємодію з широким колом людей [31, с.13], зниження самокритичності, розвиток пасивного формального ставлення до власної професійної діяльності, самовпевненість та переоцінка власного професійного досвіду [3, с.29] тощо.

Окрім загальних ознак професійної деформації виділяють специфічні для певної професії. Так, до негативних проявів впливу професії митника на особистість відносять надмірну підозрілість, грубість, байдужість до людей, їх переживань та інтересів, кар'єризм, хабарництво [12, с.45]; у професії ревізора, податківця – скептицизм та підозрілість, що призводить до помилок та незаконних дій [3, с.29].

Найбільше професійна деформація загрожує спеціалістам, які працюють з людьми. Хоча і в інших сферах така загроза теж є, бо завжди існує певний елемент „вживання” суб'єкта діяльності в свій об'єкт праці. Дослідження психологічних особливостей людей, професійно пов'язаних з постійною роботою на комп'ютері, показали, що у них не існує кінцевих рішень, ніби то в голові є спеціальна кнопка „відмінити”, яку вони можуть в будь-який момент натиснути. Ці люди часто не дуже обережно поводяться як за кермом, так і в спілкуванні з людьми [38, с. 11].

З аналізу літературних джерел випливає, що професійна ідентичність є складовою більш загальної соціальної ідентичності; розглядаючись як компонент особистості професіонала, як необхідна складова професійної придатності спеціалістів ряду професій, що забезпечує прийняття цінностей, норм професійної діяльності, співвіднесення себе з нею, часто протиставляється негативним феноменам, які виникають під впливом професійної діяльності.

В окрему групу робіт, що стосуються професійної ідентичності, умовно можна віднести праці, які розкривають особливості становлення особистості професіонала у період професійного навчання чи перепідготовки.

Як було вказано вище, в наукових працях все більш чітко спостерігається зміщення дослідницького інтересу від розробки та описання нормативних моделей особистості майбутнього спеціаліста (опису відповідних знань, вмінь, навичок, а також професійно важливих якостей) до дослідження його професійної свідомості та самосвідомості. Така позиція не є абсолютно новою. В ряді робіт і раніше підкреслювався вплив провідної мотивації вибору професії [16, 37, 15, 21 та ін.], професійної спрямованості [15, 21 та ін.] на становлення особистості професіонала у вузі; відмічалось позитивне прогностичне значення успішної адаптації до навчання у вузі [23], а також ідентифікації з образом професіонала [16]. У наукових психологічних публікаціях останніх років, присвячених професійному становленню особистості [27; 25; 6; 29; 10; 32 та

ін.] підкреслюється, що важливою задачею університетської освіти, окрім передачі знань, формування вмінь та навичок, є також формування особистості професіонала, сприяння його самоідентифікації з професією, яка розглядається як провідний компонент професійної підготовки (Любімова Г.Ю. [25], Буякас Т.М. [6], Чорний Е.В. [43], Іванова Т. [14], Кон І.С. [17] та ін.). Наголошується, що навчання у вузі є не тільки окремою стороною життя молодій людині, не лише новим соціальним середовищем, але й якісно новим етапом її буття, що безпосередньо впливає на її особистісний розвиток [5, с.102].

В багатьох роботах прослідковується ідея цілісності, єдності особистісного та професійного розвитку як у період професійного навчання в юнацькому віці, так і у зрілому віці (акмеологія); наголошується, що розвиток професійної самосвідомості особистості у великій мірі пов'язаний з розвитком особистості загалом [35, с. 27]. Істинна професійна ідентичність, на думку Чорного Е.В., є в певному смислі результатом успішного процесу самоактуалізації. На його думку, це можливо навіть паралельні або ж частково співпадаючі процеси [43, с.38].

Загальновідомо, однією з головних задач юнацького віку є набуття ідентичності. Як зарубіжні, так і вітчизняні вчені говорять про те, що проблема ідентичності хвилює значно більше тих, хто не визначився професійно (Е.Еріксон, 1950, Дж. Марсія, 1980, Кон І.С., 1984, [17, с.195] та ін.). І, навпаки, професійна ідентичність в немалій мірі визначає нашу особистісну ідентичність (Крайг Г.) [19, с.696]. Розвиток особистості визначає вибір та підготовку до професії, і разом з тим сам цей вибір і розвиток тієї чи іншої діяльності визначають стратегію розвитку особистості [35, с. 153]. Саме тому доцільно розглянути проблему професійної ідентичності в контексті самовизначення особистості.

У психологічній літературі поняття професійного самовизначення вживається тривалий час. З часом дане поняття розширило своє значення від розуміння його як первинного вибору професії в сенсі акту прийняття щодо цього певного рішення до розуміння сутності професійного самовизначення як вибору себе в професії. Ожерельєва І.Г., Сиром'ятніков І.В. [28, с.68] серед функцій професійного самовизначення поряд із узгодженням своїх потреб, ідеалів, переконань, можливостей із цінностями, вимогами професії виділяють досягнення ясності професійного Я-образу, його гармонізації, корекцію самооцінки, ідеального образу професіонала і досягнення на цій основі професійної ідентичності. Ми схильні погоджуватися з думкою Кудрявцева Т.В., Шегурової В.Ю. [20], що вибір професії – це лише показник того, що процес професійного самовизначення переходить в нову фазу свого розвитку. Треба зазначити, що сформована особистісна ідентичність сприяє адекватному професійному самовизначенню, проте це не позбавить людину в подальшому необхідності проводити внутрішню психологічну роботу по зміні власної особистості. Професійне становлення особистості супроводжується кризами професійного розвитку, кожна з яких так чи інакше зачіпає професійну ідентичність.

Отже, професійна ідентичність є одним із результатів професійного самовизначення, яке, в свою чергу обумовлене адекватністю професійного вибору, і може вважатися критерієм успішності професійного становлення.

Як було показано, проблема професійної ідентичності лежить в площині багатьох теоретичних та практичних завдань психології, що стосуються, по-перше, з'ясування місця професійної ідентичності в структурі більш загальної соціальної ідентичності, по-друге, визначення того, яким чином дане утворення пов'язане із ефективним виконанням людиною трудових функцій та самовдосконалення в даній сфері, по-третє, яке місце займає професійна ідентичність у прогнозуванні професійної придатності працівників різних типів професій, а також, по-четверте, з'ясування причин та наслідків для розвитку особистості деяких форм негативного її загострення тощо. Незважаючи на актуальність та багатоаспектність дослідження професійної ідентичності, необхідно відзначити фрагментарність її вивчення, відсутність системного погляду на її структуру, передумови та закономірності становлення та змінювання як в процесі професійного навчання у вузі, так і під час криз професійного становлення у зрілому віці.

### Джерела та література

1. Абдуллаева М.М. Профессиональная идентичность личности: психосемантический подход // Психологический журнал, том 25, 2004, №2, с.86-95.
2. Агеев В.С. Социальная идентичность личности // Социальная психология. Хрестоматия/ сост. Е.П.Белинская, О.А.Тихомандрицкая. – М.: Аспект-Пресс, 2000. – с.349-356.
3. Андреев В.Д. Психология и этика ревизора. – М., 1984
4. Безносков С.П. Профессиональная деформация и воспитание личности // Психологическое обеспечение социального развития человека / под ред. Крылова А.А. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1989. – С.69-74
5. Белобрыкина О.А. Традиции как средство развития профессиональной идентичности студентов-психологов // психология в вузе, 2004, №2, с. 99-107.
6. Буякас Т.М. О проблемах становления чувства самоидентичности у студентов-психологов // Вестник Московского университета. Сер. 14. Психология, 2000, №1, с. 56-62.
7. Власова Ю.В., Белобрыкина О.А. К вопросу о профессиональном становлении и развитии личности психолога // психология в вузе, 2004, №2, с.86-98.
8. Ермолаева Е.П. Преобразующие и идентификационные аспекты профессионализма // Психологический журнал, том 19, 1998, №4, с.80-87
9. Ермолаева Е.П. Профессиональная идентичность и маргинализм: концепция и реальность (статья первая) // Психологический журнал, том 22, 2001, №4, с.51-59.
10. Ермолаева Е.П. Профессиональная идентичность как комплексная характеристика соответствия субъ-

- екта и деятельности // Психологическое обозрение, 1998, №2, с. 35-45
11. Ермолаева Е.П. Психология профессионального маргинала в социально значимых видах труда (статья вторая) // Психологический журнал, том 22, 2001, №5, с.69-78.
  12. Етика та психологія діяльності працівників митної служби. Опорний конспект лекцій. – К., 1998
  13. Иванова Н.Л. Идентичность и толерантность: соотношение этнических и профессиональных стереотипов // Вопросы психологии, 2004, №6, с.54-63.
  14. Иванова Т. Я-концепція як складова професійної самосвідомості психологів // Соціальна психологія, 2004, №1, с.134-139.
  15. Кириллова Г.И. Роль мотивации учения в формировании профессиональных качеств личности студентов // Условия формирования профессиональной направленности молодежи: Сб. науч. тр.—Новосибирск: НППИ, 1982. – С.90-96
  16. Ковалев В.И., Дружинин В.Н. Мотивационная сфера личности и ее динамика процессе профессиональной подготовки // Психологический журнал, 1982, Том 3, №6, с. 35-44
  17. Кон И.С. В поисках себя: личность и ее самосознание. – М.: Политиздат, 1984. – 335 с.
  18. Коростеліна К.В. Структура і динаміка системи соціальної ідентичності. Автореф. дис.... д.психол.н. – К, 2003.
  19. Крайг Г. Психология развития. – СПб: Питер, 2002. – 992 с.
  20. Кудрявцев Т.В., Шегурова В.Ю. психологический анализ динамики профессионального самоопределения личности // Вопросы психологии, 1983, №2, с. 51-59
  21. Кузьминых Л.М. психологический анализ профессиональной направленности студентов педагогического вуза // Условия формирования профессиональной направленности молодежи: Сб. науч. тр.—Новосибирск: НППИ, 1982. – С.69-75
  22. Лебедева Н.М. Социальная идентичность на постсоветском пространстве: от поисков самоуважения к поискам смысла // Психологический журнал, 1999, том 20, №3, с. 48-58.
  23. Леонтьев В.Г., Жмыриков А.Н. Адаптация человека к новой деятельности как условие формирования профессиональной направленности // Условия формирования профессиональной направленности молодежи: Сб. науч. тр.—Новосибирск: НППИ, 1982. – С.6-26
  24. Любимова Г.М. „Внутренняя картина” процесса профессионального становления психологов // Вестник Московского университета. Сер. 14. Психология, 2000, №4, с. 48-56.
  25. Любимова Г.Ю. От первокурсника до выпускника: проблемы профессионального и личностного самоопределения студентов-психологов // Вестник Московского университета. Сер. 14. Психология, 2000, №1, с. 48-56.
  26. Митина Л.М. Личностное и профессиональное развитие человека в новых социально-экономических условиях // Вопросы психологии, 1997, №4, с. 28-38.
  27. Міненко О.О. Особистісне змінювання в процесі професійної підготовки студентів-спсихологів. – Дис... к.психол.н. – К., 2004.
  28. Ожерельева И.Г., Сыромятников И.В. теоретическое обоснование методологии оценки профессионального самоопределения субъекта деятельности // Инновации в образовании, 2005, №1, с.62-80
  29. Основи практичної психології / В.Панок, Т.Титаренко, Н.Чепелева та ін.: Підр. – К.: Либідь, 1999. – 536 с.
  30. Пилат Н.І. Соціальна ідентичність як чинник вибору стилю поведінки в конфлікті. – Дис. ... к.психол.н. – К., 2004.
  31. Плотко О.В. Формування у працівників податкової міліції здатності до саморегуляції в емоціогенних умовах. Дис. ... к.психол.н.-- К., 2004.
  32. Поваренков Ю.П. Психологическое содержание профессионального становления человека. – М.: Изд-во УРАО, 2002. – 160 с.
  33. Пряжников Н.С. Проблемы подготовки и переподготовки психологов-профконсультантов в современных условиях // Психологическая наука и образование, 2003, №1, с.59-65.
  34. Пряжников Н.С. Профессиональное и личностное самоопределение – М., 1996.
  35. Психологическое сопровождение выбора профессии: Науч.-метод.пос. / Под ред. Л.М.Митиной. – 2-е изд., испр. – М.:Московский психолого-социальный институт: Флинта, 2003. – 184 с.
  36. Психологія праці та професійної підготовки особистості: Навч. пос./ за ред. П.С.Перепелиці, В.В.Рибалки. – Хмельницький: ТУП, 2001. – 330 с.
  37. Сахаров В.Ф., Смирнов М.И. Формирование профессиональной направленности сельских школьников // Условия формирования профессиональной направленности молодежи: Сб. науч. тр.—Новосибирск: НППИ, 1982. – С.97-104
  38. Сиднеева С. Плата за мастерство. О профессиональной деформации психолога // Школьный психолог, 2005, №6, с. 11-13.
  39. Славнов С.В. Структурно-динамические характеристики образа успешного профессионала налоговой полиции // Психологический журнал, том 24, 2003, №1, с.82-90.
  40. Спиридонов В. О профессиональной деформации педагогов // Школьный психолог, 2005, №6, с.15-18
  41. Філатов В.Ю. Професійна свідомість: визначення поняття, методології та напрямків дослідження // Наука і освіта, 2002, №1, с.63-64.
  42. Фонарев А.Р. Формы становления личности в процессе ее профессионализации // Вопросы психологии, 1997, №2, с. 88-93
  43. Черный Е.В. Профессиональная идентичность практического психолога // Практична психологія та соц-

іальна робота, 2000, №8, с.36-39.

44. Шульга Н.А. Этническая самоидентификация личности. – К.: Ин-т социологии НАН Украины, 1996. – 200 с.

**Хриенко А.**

## **ЭТНИЧЕСКАЯ ИДЕНТИФИКАЦИЯ В КОНТЕКСТЕ РЕЛИГИОЗНО-КУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКОГО ВОЗРОЖДЕНИЯ В АРК**

В Крыму, как и на всей Украине, отношение к религии всегда было особенным. Это обуславливалось традиционной многоконфессиональностью религиозных организаций, которая объективно предполагала стремление к созданию системы целесообразных форм взаимодействия и, в первую очередь, с государством. Более того, многие столетия подавляющее число, исповедующих православие (большинство верующих), воспитывалось на духовных традициях, предполагавших развитие человека и общества на приоритетах духовности и морали. Имеются и другие причины, которые определили быстрые темпы религиозного ренессанса с начала 90-х годов прошлого столетия.

Так, за последние шестнадцать лет во всех странах СНГ наблюдается существенный рост религиозных организаций и конфессий. Только в Крыму зарегистрированных религиозных общин увеличилось за это время в двадцать раз.

Однако, статистические показатели роста религиозных организаций не в полной мере отражают увеличение количества верующих. Исследования показывают, что активных верующих, которые соблюдают религиозные обряды, увеличилось незначительно. Так, в исследовании С.Б. Филатова и Р.Н. Лункина отмечается, что “в общественном мнении существует фетиш-цифры для определения значимости каждой религии. Часто приводятся цифры – сколько в стране православных, мусульман или католиков, но редко возникает вопрос, что стоит за этими показателями. Оценка численности представителей религии или конфессии, в отличие от оценки числа сторонников политических партий, профсоюзов или общественных движений, гораздо менее однозначна”. [1] По мнению указанных авторов, численность практикующих верующих, в частности, в России составляет: православных – 3 – 15 млн.; староверов – 50 – 80 тысяч; католиков – 60 – 200 тысяч; протестантов – более 1,5 млн.; иудаистов – 30 тысяч; мусульман – не более 2,8 млн.; буддистов – не более 500 тысяч; представителей нетрадиционных религиозных движений – не более 300 тысяч человек. Аналогичные тенденции в расхождении общих показателей количества, считающих себя верующими и активно соблюдающих культы веры характерны и для Автономной Республики Крым. Статистические данные свидетельствуют, что в регионе повсеместно возрождаются церкви, монастыри, увеличивается количество приходо- и верующих, растет число семинарий и воскресных духовных школ. Однако все это не отражает реального состояния дел в сфере религиозных отношений. Среди православных Крыма, к примеру, только 3 – 5 % посещают церковь и регулярно совершают соответствующие религиозные обряды. Среди крымских татар 78,0 % считают себя верующими мусульманами, но менее 10,0 % соблюдают все обряды и ограничения, предусмотренные исламом. [2] В то же время религиозный фактор в последнее десятилетие существенным образом увеличивает свое влияние на все стороны жизнедеятельности людей и государства. В значительной степени от него все более становится зависимо стабильное развитие социума в целом.

Обобщая многочисленные характеристики отечественного религиозного возрождения, отчетливо прослеживаются две его особенности. Первая – это общая тенденция к духовной доминанте жизни людей. Вторая – во взаимообусловленности этнической и религиозной идентификации, что отражает идентификационные процессы, происходящие в обществе в целом.

В отношении первой тенденции следует особо отметить, что стремление людей к духовному совершенствованию, независимо от национальной принадлежности, может рассматриваться как общая закономерность развития современного социума. На это обстоятельство неоднократно указывалось в научной литературе. [3] Такая тенденция объясняется специалистами по-разному. Но общий вывод о росте социальной потребности в духовном совершенствовании жизни современного общества не оспаривается.

Наши исследования также показывают, что, независимо от конфессиональной принадлежности, крымчане стремятся к совершенствованию духовных основ современной жизни, считая это делом первостепенной важности. Ниже представлена группировка ответов на вопрос: “Считаете ли Вы, что возрождение духовной жизни способствует социальной стабильности в Крыму?” (данные в % от общего количества опрошенных. Число представителей различных религий в выборке: православные – 990, мусульмане – 109, протестанты – 31, другие конфессии – 87, атеисты – 283 человек. n = 1.500).

Данные, приведенные в таблице № 1, показывают, что большинство представителей различных религиозных групп населения и даже атеисты полагают, что возрождение духовной жизни в регионе способствует его социальной стабилизации. Среди “другого” наиболее часто встречались записи следующего содержания (авторская стилистика респондентов сохранена): “духовность – это не только религиозность, а нравственность в целом”, “духовное развитие человека – это главное, что определяет его сущность”, “только высокий уровень нравственности и духовности преодолет разлады среди людей в обществе”, “возрождение религии – это хорошо, если религия не призывает к насилию и вражде”, “вера в Бога – это вера в справедливость”, “верующие различных конфессий стабилизируют обстановку в обществе, если не будут вмешиваться в дела друг друга”, “в Крыму всегда была веротерпимость”, “при условии, что все религиозные конфессии будут реально равны перед законом”, “вопрос нужно ставить в плоскости повышения в обществе нравственности в целом, что шире, чем религиозное понимание духовности”, и т.п. Атеисты, а также значительная часть